

IMPERFEKAT U DJELU ISAKA SAMOKOVLJE

STEVAN STEFANOVIĆ

Osnovna škola »Slaviša Vajner Čiča«, Sarajevo

UDK 808.61/.62-559.1:808.82

Izvorni naučni rad

Primitljen: 15. januara 1983.

Prihvaćen: 21. aprila 1983.

Cilj je ovoga rada da prikaže kako funkcioniše imperfekta, kao stilski markiran glagolski oblik za iskazivanje prošlih radnji,¹ u književnom djelu Isaka Samokovlje,² jednog od najistaknutijih bosansko-hercegovačkih pripovjedača XX stoljeća.³

Na početku valja konstatovati dvije stvari:

1. Ni o jednom glagolskom obliku nije izrečeno više sudova, nije napisano više rasprava i studija nego što je to urađeno o imperfektu.

2. U isto vrijeme to je glagolski oblik o kojem je izrečeno najviše oprečnih shvatanja. Krupnih razlika u tumačenju prirode imperfakta ima, što je još zanimljivije, i među onim lingvistima koji potiču iz oblasti (crnogorski govori) gdje je ovaj glagolski oblik još uvijek živa jezička kategorija (npr. M. Stevanović, J. Vuković, P. Č. Sladojević).

U jednoj se stvari jezički stnučnjaci ipak slažu: imperfekta je oblik koji je u savremenom srpskohrvatskom jeziku vrlo rijedak i to je glagolsko vrijeme na najvećem dijelu srpskohrvatske jezičke teritorije

¹ Svi glagolski oblici za iskazivanje prošlih radnji, osim punog perfekta, nose u sebi i neke stilске razloge svoje upotrebe. Ta stilská markiranost čini ih ekspresivnim, pošto sve »što prevazilazi čisto komunikativni, referencijalni vid jezika pripada ekspresivnosti« (Zdenko Lešić, *Jezik i književno djelo*, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo, 1971, str. 63).

² O stilu i jeziku njegovih pripovijedaka, drama i nedovršenih romana mogu se naći mahom uzgredne napomene u mnogobrojnim književnim prikazima. Vidi, npr.: Miodrag Bogićević, *Poetska proza Isaka Samokovlje*, predgovor *Sabranim djelima* Isaka Samokovlje, Svjetlost, Sarajevo, 1967, str. 31; Skender Kulenović, *Gama i riječ Isaka Samokovlje*, predgovor zbirci *Pripovijetke*, Srpska književnost u 100 knjiga, Matica srpska i Srpska književna zadnuga, Beograd, 1964, str. 25—26; Jevtić Borivoje, *Jevrejska duša Isaka Samokovlje*, pogovor zbirci pripovijedaka *Od proljeća do proljeća*, izdanje Grupe sarajevskih književnika, Sarajevo, 1929, str. 213.

³ U ispitivani korpus ušla su *Sabrana djela* Isaka Samokovlje — knjiga I, II i III — u izdanju Izdavačkog preduzeća »Svjetlost« Sarajevo, 1967, edicija »Kulturno nasljeđe«. U korpus je ušla i cjelokupna književnikova poezija, mahom objavljivana u časopisima »Jevrejski život«, »Pregled« i »Brazda«. Pregledana je i Samokovlijina poema za djecu *Dija, dija, Pesa*, što ju je »Svjetlost« iz Sarajeva izdala 1951. godine. U korpus nije ušao scenario za film *Hanka*, rađen prema istoimenoj pripovijeci. Takođe nisu ušli ostali Samokovlijini tekstovi iz popularne medicine, recenzije o likovnim izložbama, knjigama, pozorišnim predstavama, filmovima i zapisi u raznim prigodama.

zahvaćeno intenzivnim procesom gubljenja.⁴ Veliki dio naših narodnih govora poznaje upotrebu imperfekta samo od glagola *biti*.⁵ Slična je situacija i u jeziku savremenih književnika.⁶

U definicijama imperfekta prisutna su tri elementa: *dugo trajanje, istovremenost* i *doživljenost*, s tim što jedni naglašavaju prvi, drugi-prvi i drugi, a treći — doživljenost kao bitan, primaran momenat u značenju imperfekta.

David Bogdanović, npr., u raspravi *Poraba vremena za prošlost...⁷* kaže: »Imperfekat pokazuje radnju koja je u prošlosti *dulje trajala* ili se ponavljala«. Sličnog je mišljenja i Tomo Maretić.⁸

Aleksandar Belić u svojim definicijama imperfekta ističe trajanje (»on/imperfekat-m. p./označava *pojačano isticanje trajanja* glagolske radnje u prošlosti«)⁹ i naporednost (istovremenost) radnje imperfekta sa nekom drugom radnjom u prošlosti.¹⁰

⁴ Mihailo Stevanović, npr., u radu *Jezik u Vukovu delu i savremeni srpskohrvatski književni jezik*, Južnoslovenski filolog XXVI, sveska 1—2, Beograd 1963—64, na strani 99 veli: »Ne ide s k proširivanju upotrebe ovoga oblika, nego naprotiv k njenom nestajanju iz književnog jezika«. Vidi i njegov rad *O jednome obliku imperfekta i povodom njega*, Naš jezik, nova serija, knjiga IV, sveska 1—2, Beograd 1952, str. 25. Između ostalih i Milka Ivić se slaže da je imperfekat »zbog svoje izrazite stilističke obojenosti marginalna kategorija, isključena iz većine onih komunikacionih područja koja su obuhvaćena jezičkim standardom« — *Problemi norme u književnom jeziku*, referat na Petom kongresu jugoslovenskih slavista u Sarajevu, Jezik XIII, Zagreb 1965—66, sveska 1, str. 6.

⁵ Što se ide s juga (od crnogorskih govora) prema sjeveru srpskohrvatske jezičke teritorije, imperfekat je sve rjeđi. Tako B. Nikolić konstatuje za sremski i mačvanski govor da se imperfekat gotovo izgubio (zabilježio ga je samo od glagola *biti* i *zvati*) — *Mačvanski govor*, Srpski dijalektološki zbornik, XVI, Beograd 1966, str. 272; *Sremski govor*, Srpski dijalektološki zbornik, XIV, Beograd 1964, str. ; D. Jović za imperfekat u kosovsko-reisavskom dijalektu takođe konstatuje da brzo nestaje. Vidi: *Trstenički govor*, Srpski dijalektološki zbornik, XVII, Beograd 1968, str. 206; I kod D. Brozovića u radu *Govor u dolini rijeke Fojnice* (doktorska disertacija u rukopisu, Sveučilišna biblioteka Zagreb) sve napomene vezane za imperfekat odnose se na glagol *biti*.

⁶ Živojin Stanojčić, npr., u monografiji *Jezik i stil Iva Andrića*, Filološki fakultet, Beograd, 1967, str. 221. kaže da je imperfekat običan samo u prvim piščevim radovima, a M. Radovanović navodi samo jedan zabilježen primjer imperfekta u Bajci Dobrice Čosića (*O narativnim glagolskim oblicima*, Prilozi proučavanju jezika, 5, Filozofski fakultet Novi Sad, 1969, god. str. 55.), Ismet Smajlović konstatuje da je imperfekat nešto običniji u pripovijetkama Hasana Kikića, a u romanima je rjeđi: Vidi: *Jezik Hasana Kikića*, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, broj 361, Zagreb, 1971, str. 532.

⁷ *Poraba vremena za prošlost u istoričeskim radnjama Vuka Stefanovića Karadžića*, Nastavni vjesnik, VII, Zagreb, 1899, str. 324.

⁸ Tomo Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb, 1899, str. 622.

⁹ Aleksandar Belić, *O upotrebi vremena u srpskohrvatskom jeziku*, Južnoslovenski filolog VI, Beograd, 1926—27, str. 117.

¹⁰ A. Belić, navedeno djelo, str. 117.

Isticanje naporednosti kao primarnog momenta u značenju imperfekta naročito je prisutno kod M. Stevanovića. On u svim svojim radovima, a najviše se od svih serbokroatista (uz J. Vukovića) bavio problemom imperfekta, naglašava paralelnost imperfektive radnje sa nekom drugom radnjom u prošlosti ili bilo kakvim drugim momentom (»imperfektom se redovno iznose radnje koje su se vršile u *toku vršenja ili za vreme izvršenja neke druge radnje*«).¹¹ Sa Stevanovićem se slažu i P. Ivić,¹² R. Simić,¹³ D. Jović,¹⁴ mada ovaj posljednji dodaje da je »imperfekat upotrebljen najčešće tamo gde se ostvarenje radnje shvata kao *intenzivan i neposredan lični doživljaj*«.

Treću grupu lingvista čine oni, a takvih je zadnjih godina sve više, koji naglašavaju *doživljenost* kao najbitniju osobinu imperfekta. Ovaj elemenat, koji je, zapravo, stilske a ne sintaksičke prirode, prije svih je uočio Jovan Vuković i iznio u svojoj tezi *Govor Pive i Drobnjaka*¹⁵ (»U prikazivanju događaja iz *sopstvenog pamćenja* dobar pričalac će pretežno upotrebljavati imperfekat...«), da bi i kasnije u svojim radovima ovaj momenat posebno naglašavao.¹⁶

Doživljenost takođe ističe P. Č. Sladojević: »Imperfekat i aorist mogu se upotrebljavati kad je u pitanju neki događaj koji je govorno lice primijetilo (zapazilo) *neposredno* nekim od svojih čula«, i nešto dalje: »Imperfekat i aorist se mogu upotrebiti i za događaje koji nikako nijesu neposredno saznati, ali ih je govorno lice *ipak doživjelo* na neki način (unutrašnjim preživljavanjem)...«.¹⁷

¹¹ Mihailo Stevanović, *Značenje imperfekta prema upotrebi u jeziku Petra P. Njegoša*, Južnoslovenski filolog XX, knj. 1—4, Beograd 1953—54, str. 56. Vidi i ostale njegove radove: *Funkcije i značenja vremena*, Naučno delo, Beograd, 1967, str. 107 i dalje; A. Stojićević, *Značenje aorista i imperfekta u srpskohrvatskom jeziku (prikaz)*, Južnoslovenski filolog XIX, knjiga 1—4, Beograd 1951—52, str. 280; *Glagolski oblici kao međusobne sintaksičke opozicije*, Južnoslovenski filolog XXIX, sveska 1—2, Beograd, 1972, str. 91.

¹² Pavle Ivić, *Sistem značenja osnovnih preteritalnih vremena u govoru Galipoljskih Srba*, Južnoslovenski filolog, XX, knjiga 1—4, Beograd, 1953—54, str. 233.

¹³ Radoje Simić, *Glagolska vremena u zavisnim rečenicama prema primerima iz jezika Vuka S. Karadžića*, Naš jezik, nova serija, knjiga XV, sveska 1—2 i sveska 3—4, Beograd, 1966, str. 28. I mada autor govori o jednom drugom problemu, u analizi polazi sa stanovišta da imperfekat označava naprednu radnju.

¹⁴ Dušan Jović, *O imperfektu u govorima okoline Vrnjačke Banje*, Zbornik za filologiju i lingvistiku II, Novi Sad, 1959, str. 117.

¹⁵ Jovan Vuković, *Govor Pive i Drobnjaka*, Južnoslovenski filolog XVII, Beograd, 1938—39, str. 84.

¹⁶ Vidi njegov posljednji dio o ovoj problematici raden strukturalističkim metodom: *Sistem srpskohrvatskih vremenskih glagolskih oblika u vremenskim i funkcionalnim međunosobama (korelacijama)*. Iz knjige *Sintaksa glagola*, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo, 1967, str. 381.

¹⁷ P. Č. Sladojević, *O imperfektu u srpskohrvatskom jeziku*, Južnoslovenski filolog XX, knjiga 1—4, Beograd, 1953—54, str. 213.

Ovaj treći elemenat, doživljenost, u značenju imperfekta nalazi i A. Stojićević,¹⁸ M. Ivić¹⁹ i K. Milošević.²⁰

*
**

Poslije ovih uvodnih napomena možemo bliže prići razradi teme, analizi materijala iz jezika Isaka Samokovlije.

Kao oblik karakterističan »za stil usmene predaje«,²¹ a vidski ograničen na nesvršene glagole, imperfekat je u djelu Isaka Samokovlije, kao god i u našem savremenom jeziku, rijedak, iako prisutan u svim periodima pišćevog stvaralaštva. Po frekvenciji upotrebe preteritalnih vremena nalazi se pri kraju, ispred pripovjedačkog imperativa i pluskvamperfekta.

Potvrđeno je 112 oblika imperfekta na oko 1300 stranica teksta, od čega 40 od glagola *biti*, a 72 od drugih glagola, što jasno govori da je imperfekat od glagola *biti* najfrekventniji u djelu. Od svih zabilježениh primjera na ovaj glagol otpada 35,71%. U prvom periodu, između 1927. i 1933, na glagol *biti* otpada 32,35%, a u drugom, od 1945. do 1951. (u razdoblju od 1933. do 1945. nije notiram ni jedan primjer imperfekta) glagol *biti* učestvuje sa 40,91%, što je u skladu sa već izrečenom konstatacijom da se imperfekat od *biti* sačuvao i u onim govorima i kod onih pisaca koji su već izgubili osjećanje za njegovo značenje. Imperfekta se glagola *biti*, zapravo, »pertrificira, gubi oznake svoga prvobitnog značenja i javlja u drugim funkcijama«.²²

Od svih ostalih glagola u imperfektu (72 primjera) samo se glagoli *kazivati* i *moći* ponavljaju tri, a *prolaziti*, *znati*, *stajati* i *izgledati* — dva puta. Svi ostali glagoli javljaju se samo jednom u tekstovima.

Najveći broj zabilježenih primjera imperfekta, 91 oblik ili 82%, nalazi se u samo 10 pripovijedaka. To su: Rafina avlija, Drina, Plava Jevrejka, Kadiš, Od proljeća do proljeća, Crveni đurđin, Saručin dug, Simha, Priča o radostima, Đerdan, Milenkova radost (vidi tabelu 1). Zanimljivo je da su ove pripovijetke (sa izuzetkom pripovijedaka Đerdan i Milenkova radost — vidi o tome napomenu datu nešto kasnije), uz, možda, još poneku (Jevrejin koji se subotom ne moli bogu, Hanka, Nosač Samuel), najbolje što je Isak Samokovlija dao našoj književnosti.

¹⁸ Aleksandar Stojićević, *Značenje aorista i imperfekat u srpskohrvatskom jeziku*, Dela Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede 3, Ljubljana, 1951, str. 56.
na u srpskohrvatskom jeziku, Godišnjak Filozofskog fakulteta III, Novi Sad, 1958, str. 143.

¹⁹ Milka Ivić, *Sistem ličnih glagolskih oblika u obeležavanje vremena*,
²⁰ Ksenija Milošević, *O proučavanju vremenskih glagolskih oblika u serbokroatistici*, Zbornik za filologiju i lingvistiku, XXI/2, Novi Sad, 1978, str. 99.

²¹ Krunoslav Pranjić, *Jezik i stil Matoševe pripovjedačke proze*, Rad Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti, broj 361, Zagreb 1971, str. 73.

²² Dušan Jović, *O imperfektu u govorima okoline Vrnjačke Banje*, str. 115.

TABELA

Tekst	Broj primjera		Skupa	Procenat od ukupnog broja primjera
	biti	od drugih gl.		
Rafina avlija, 1927. god.	3	8	11	9,82%
Drina, 1928. god.	4	9	13	11,61
Plava Jevrejka, 1928. god.	3	6	9	8,04
Kadiš, 1928. god.	3	4	7	6,25
Jevrejin koji se subotom ne moli bogu, 1928. god.	—	1	1	0,89
Mirjamina kosa, 1928. god.	—	1	1	0,89
Od proljeća do proljeća, 1929. god.	2	7	9	8,04
Crveni đurđin, 1930. god.	3	4	7	6,25
Kolutovi na vodi, 1932. god.	1	—	1	0,89
Plava Jevrejka (drama), 1932. god.	1	—	1	0,89
Gavrijel Gaon, 1933. god.	1	—	1	0,89
Pesah, pjesma*	1	3	4	3,57
Tefter	—	2	2	1,79
Ubavo mjestance	—	1	1	0,89
Prazničko veče, 1945. god.	1	1	2	1,79
Saručin dug, 1946. god.	2	3	5	4,47
Simha. Priča o radostima. 1946. god.	2	3	5	4,47
Derdan, 1948. god.	5	12	17	15,18
Milenkova radost. 1949. god.	3	5	8	7,14

* Pojedina ostvarenja nisu datirana ni u Sabranim djelima ni u rukopisu.

Davokova priča o Jahijelovoj pobuni, 1951. god	1	—	1	0,89
Fragmenti o Behari,	—	1	1	0,89
Minduše i revolver	1	—	1	0,89
Pogibija Benciona Albaharija	1	—	1	0,89
Riječi Benciona Albaharija	1	—	1	0,89
Zlatan klas, pjesme	1	1	2	1,79
S v e g a	40	72	112	100%

Imperfekat pomoćnog glagola *biti*²³ sa kvalifikativnim je značenjem, jer se njime »pripisuje subjektu ono što se označava pridevom ili imenicom«:²⁴

Ovako i onda. Topola *bijaše* mlađa za dvadesetak godina (Drina, II, 13).

Ali jedne večeri dođe. *Bijaše* sparna noć, odmaklo proljeće... (Kolutovi na vodi, II, 178).

Ovaj avion *bijaše* neki novi, pa privuče svu Milenkovu pažnju na se. Oni drugi koji su ležali na aerodromu poređani do žičane ograde a maskirani granjem, jer su bili tu dan-noć, *bijahu* doduše mnogo veći, ali ne *bijahu* tako sjajni... (Milenkova radost, II, 316).

Niže kuće *bijaše* komadićak zemlje, lijeha ograđena niskim plotom (Đerdan, II, 278).

Ali pred podne stade odjednom da se vedri. *Ne bijaše* vjetra, ali se oblaci cijepahu (Saručin dug, I, 201).

Kad mu i majka umrije, *bijaše* mu jedva šesnaest godina (Rafina avlija, I, 16).

Kad joj umrije Lijačo, najveća joj *bijaše* tuga što ne bi nikog ko bi mogao da mu čita kadiš... (Kadiš, I, 143).

Htjela je nekog da vidi iz komšiluka da se nekome javi. da nešto kaže kome mu drago, ko se prvi ukaže na prozoru ili na drvenim klimavim verandama. *Bijaše* još rano (K, I, 143).

Zvao je tiho. *Bijaše* ga strah da vikne jače (Đerdan, II, 289).

Bijaše već mrak kad uđe (Rafina avlija, I, 11).

Za imperfektom Samokovlija poseže onda kad želi da evocira određenu snažnu i ekspresivnu sliku iz prošlosti »u svoj nekadašnjoj aktuelnosti«.²⁵ Svaka supstitucija perfektom glagola *biti*, što je na čis-

²³ U djelu Isaka Samokovlije oblik 2. i 3. lica jednine imperfekta redovno je *bijaše*. Samo je u pjesmi *Zlatan klas* potvrđen oblik *bješe*, što se može, kao odstupanje, tumačiti potrebom stiha.

²⁴ Živojin Stanojčić, *Jezič i stil Iva Andrića*, str. 223.

²⁵ Milka Ivić, *Sistem ličnih glagolskih oblika...*, str. 143.

to sintaksičkom planu moguće, dovela bi do izražajnog siromašenja teksta, gubljenja na njegovoj ekspresivnosti i upečatljivosti slike.

Snažno uživljavanje u određenu prošlu situaciju osjeća se i onda kad se Samokovlija imperfektom drugih glagola služi u različitim opisima, kakve imamo u narednim primjerima:

Pod samom kožom *vijugahu se* duge, zelene žile (Crveni đurđin, II, 54).

I te ruke... *ne odavahu* čovjeka u čijim se očima vidjelo toliko ljepote i radosne tišine (Crveni đurđin, II, 54).

Rafina brada *se pomicaše*, a djevojčica se spusti na koljena (Rafina avlija, I, 14).

Mirjama uze lonac, a mlaz priljave vode pljusnu po kecelji. Mirjama *stajaše* kao ukočena (Mirjamina kosa, I, 121).

...i one plave oči sa bijelim trepavicama, ono izborano lice okruženo bijelom bradom i zakovrćenim solufima ispod fesa, *stajaše* dugo pred njenim očima (Kadiš, I, 144).

Luna je slušala i nešto je *prisiljavaše* da u sebi ponavlja... (Od proljeća do proljeća, I, 49).

Psi *ne prestajahu* da laju. Najviše se čula »gara« (Đerdan, II, 280).

Zbog mogućnosti snažne evokacije, pisac se imperfektom služi i prilikom slikanja različitih duševnih stanja i raspoloženja (radosti, tuge, mržnje ili ljutnje):

Danas ga, gledajući u njih, *obuzimaše* neki težak osjećaj gađenja i on je domalo oturi od sebe... (Teftar, III, 66).

— Skotovi! — opsova doktor gotovo glasno, spusti torbu i šešir na zemlju, i u jednom trenutku *izgledaše* kao da će početi da grdi... (Đerdan, II, 292).

Ovaj osjećaj žeđi i ovo zamamljivo priviđenje vrela izazivalo je u njemu neodoljivu želju da se napije vode, ali mu *izgledaše* kao da će oskrnaviti nešto ako počne do izvora (Đerdan, II, 295).

Bilo je u sobi sve u pokretu, a njemu *izgledaše* kao da se sve okreće (Od proljeća do proljeća, I, 32).

Stiskao je Radinu ruku, a oči mu se brzo *razvedrahu*. Po licu mu se *prospiaše* osmijeh (Milenkova radost, II, 333).

— Rastu, rastu... — *treptaše* poklik i radost u njemu... (Od proljeća do proljeća, I, 24).

I ta radost koja *naviraše* na te bistre oči toga čovjeka bila je mirna i tiha (Crveni đurđin, II, 53).

Ovako upotrijebljen imperfekta pričanju daje živost, a kod čitaoca izaziva utisak da mu događaj priča očevidac. To je zato što imperfekta kod Isaka Samokovlije naprosto urasta u cjelokupno književno tkivo. Pisac ima osjećaj, iako vrlo rijetko poseže za njim, za funkcionalnost imperfekta i nijednog trenutka se ne stiče dojam da je ovaj

glagolski oblik knjiškog karaktera. Dijelovi teksta u kojima je imperfekat upotrijebljen redovno su i najekspresivniji. Otuda bi svaka supstitucija imperfekta prezentom nesvršenih glagola, a pogotovo punim perfektom, vodila krajnjem siromašenju teksta, jednoličnosti i usporavanju, pa i gubljenju dinamike.

I pored toga što u najvećem broju primjera radnju imperfekta prati radnja nekog drugog glagolskog oblika, ili, pak, kakva vremenska odrednica (*danas* — u prvoj rečenici, a — u *jednom trenutku* — u drugoj), tj. skoro se redovno osjeća *paralelnost* radnje imperfekta sa nekom drugom radnjom ili samom vremenskom situacijom, naporednost, ipak, nije primarna, a uz to nije svaka ni obavezna, u značenju imperfekta. Ono što je suštinski, bez izuzetka u svim zabilježenim primjerima, relevantan element u značenju imperfekta, jeste *doživljenost* radnje kazane njime. Kada je riječ o književnom djelu, opšte nije važno da li je ta radnja viđena neposredno, tj. da li je u pitanju lični doživljaj, ili pisac želi da nam radnju takvom, doživljenom, predoči. Lični doživljaj je nesumnjivo u primjerima tipa:

...sve se to *stapaše* sa ovim što mi ovaj paćenik u tom smrdljivom hanu *predstavi* (Jevrejini koji se subotom ne moli bogu, I, 75). Promatrao sam te žile, a kako mi rekoše, još onda kad sam prvi put s njim progovorio, da je nekad bio kocijaš, fijakerdžija, da je znao nekad i popiti, *sjećahu* me one na njegovu kandžiju, na njegov bič (Crveni đurđin, II, 54).

Tako sam se sjetio dosta živo svih onih osoba koje su mi taj događaj onda davno ispričale. Među njima bio je neki Jevrejini koji je tada sjedjeo nemirno. Čelo mu bijaše *namršteno* (Gavrijel Gaon, I, 86).

Daleko je više imperfekat upotrijebljen za radnje koje nisu lično doživljene. U takvim situacijama pisac intenzivnim unutrašnjim preživljavanjem zauzima stav očevica zbog upečatljivosti i izuzetne osobenosti nekog procesa iz prošlosti. Gotovo uvijek kada se Isak Samokovlija uspio izdići iznad običnog pripovijedanja do snažnog umjetničkog doživljaja, prisutan je i imperfekat, stilski najekspresivniji oblik (kakav je slučaj u *Drini, Rafinoj avliji*, ili pripovijeci *Od proljeća do proljeća*). Ima ga i tamo gdje je osjetna literarna patetika, književno prigodničarstvo ili romantičarska iskonstruisanost. U takvima je imperfekat vrlo često sa aromom arhaičnosti i tonom svečanog i uzvišenog:

Živjela tamo na Tajju ljepotica, crna Jevrejka, žena bogatog ljekara-senjora Albandari. I *nemaše* djece a *bijaše* puna čežnje... (Plava Jevrejka, I, 131).

Eto, *kazivahu* u mahali da će prst božji ukazati na grijeh... I volio je ukleto, svejedno što *kazivahu* i stare žene da će se dječija izleći od uroka (Plava Jevrejka, I, 125).

...i onda se nagnu pa tiho, jedva se čulo, zapjeva (ali ne ko prije

pod dunjom što pjevaše arije matere svoje... (Plava Jevrejka, I, 129).

I bogati se radovahu da je vide (Plava Jevrejka, I, 125).

Bog zna je li i namjenjivala kome ružicu ili joj dosta bijaše kad je otkine da je za svoju kosu zadjene (Crveni đurđin, II, 64).

Pisac je u ovakvim svojim ostvarenjima (Plava Jevrejka, Milenkova radost, Đerdan, Crveni đurđin) imao znatno veće književne ambicije (prisutno je intenzivno pripovjedačevo uživanje u radnje koje sigurno nije mogao lično doživjeti) od onoga što je postigao.

A kad u njegovim pripovijetkama i romanima prevladava sirova fabula (Pauk, Svadbena lijet, Zgaženo dugme...), ili je izrazit racionalni plan, kad je faktografsko iznad umjetničkog, imperfekta nema. Tu se za radnje u prošlosti javlja gotovo samo perfekta, stilski nemarkiran oblik.

Sa svim već navedenim karakteristikama jeste i imperfekta — za radnje koje su se u prošlosti ponavljale i gdje je ovaj oblik sa kvalifikativnim značenjem:

Osim petkom, u sve je ostale dane bio bez pravog, zanimanja. U te dane vrljaše onako da bi kakvu sitnicu poslužio... (Od proljeća do proljeća, I, 25).

...jer se ogromni knjigovezac preseli nenadno na drugo mjesto, pa se čak ni pri izlaženju iz hrama ne osvrtaše na Hajmaća (Od proljeća do proljeća, I, 30).

U ovim posljednjim primjerima (a ni u čem se ne razlikuju ni oni prije njih) nikako se ne ističe izuzetno dugo trajanje radnje kazane imperfektom (što su neki jezičari nalazili u ovom glagolskom obliku), već je po našem mišljenju imperfekta tu da označi proces trajanja glagolske radnje bez vidljivih granica, da označi samo radnju u toku.

••

U vezi sa pripadnošću imperfekta distinkciji indikativ-relativ, u nauci o jeziku takođe postoje oprečna mišljenja. Od 1928. godine, kada je A. Belić u radu *Symbolae grammaticae in honorem Joannis Rozwadovskij* postavio teoriju o indikativnoj i relativnoj upotrebi glagolskih oblika, lome se koplja oko pripadnosti imperfekta ovoj distinkciji. I dok su jedni, prije svih M. Stefanović²⁶ i J. Vuković,²⁷ ostali, poslije žučnih

²⁶ Vidi sljedeće njegove radove: *Značenje imperfekta...*, str. 66; Aleksandar Stojčić, *Značenje aorista i imperfekta...*, str. 280.

²⁷ Između ostalih vidi: *Sintaksička vrednost imperfekta u savremenom srpskohrvatskom jeziku* / Iz knjige *Sintaksa glagola*, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo, 1967, str. 209; *Povodom najnovijih radova i interpretacija posvećenih imperfektu i aoristu* / iz knjige *Sintaksa glagola*, str. 291; *Sistem srpskohrvatskih glagolskih vremenskih oblika u vremenskim i funkcionalnim međuodnosima (korelacijama)* / Iz knjige *Sintaksa glagola*, str. 381.

rasprava, na stanovištvu da je imperfekta relativski oblik, drugi su,

opet neodlučni — P. Ivić²⁸ i D. Jović,²⁹ dok su treći mišljenja da se imperfekat može upotrijebiti i *indikativno*. Tako, između ostalih, misle A. Stojićević,³⁰ P. Č. Sladojević³¹ i K. Milošević.³² Valja reći da je u ovoj Belićevoj teoriji ostalo puno nejasnih, a i nedovoljno preciznih odgovora. Otuda, valjda, M. Stevanović svrstava imperfekat u relativske oblike, a njegov učitelj i utemeljitelj teorije, A. Belić, dopušta i indikativnu upotrebu ovoga oblika.

Analizirani materijal iz Isaka Samokovlije navodi nas na zaključak da je imperfekat upotrijebljen samo u relativu, mada smo mišljenja da jezik pisca nije najpogodniji za davanje opšteg suda o tome da li je imperfekat moguć u indikativu. Otuda i S. Mitić veli: »Mišljenja da se imperfekat upotrebljava u indikativu potkrepljena su primerima iz govornog jezika i to iz krajeva u kojima je imperfekat još uvek u živoj upotrebi, a nemogućnost ovakve upotrebe dokazivana je na primerima iz književnih dela.«³³

I na kraju, da zaključimo: Imperfekta je u djelu Isaka Samokovlije upotrijebljen za prošle nesvršene radnje koje su na neki način doživljene. U svim primjerima je u relativu.

L'IMPARFAIT DANS L'OEUVRE D'ISAK SAMOKOVLIIJA

Dans ce travail on a étudié le fonctionnement de l'imparfait — sur le plan syntaxique et stylistique — dans l'oeuvre d'Isak Samokovlija, conteur contemporain de Bosnie-Herzégovine.

Sur 1300 pages de texte on a trouvé 112 exemples d'imparfait, dont 40 du verbe *être* et 72 de tous les autres verbes.

Le corpus analysé a fait voir que cette forme est en voie de disparition, ce qui est conforme à l'état actuel du serbocroate. On a aussi constaté que l'imparfait est une des formes des plus expressives dans l'oeuvre d'Isak Samokovlija.

²⁸ Pavle Ivić, *Sistem značenja osnovnih preteritalnih vremena...*, str. 234.

²⁹ Dušan Jović, *O imperfektu u govorima okoline Vrnjačke Banje*, str. 121.

³⁰ Aleksandar Stojićević, *Značenje aorista i imperfekta...*, str. 59.

³¹ Petar Č. Sladojević, *O imperfektu u srpskohrvatskom jeziku*, str. 215.

³² Ksenija Milošević, *O proučavanju vremenskih glagolskih oblika...*, str. 99.

³³ Stanko Mitić, *Lingvističko poređenje prezenta i imperfekta*, Jezik XV, sveska 2, Zagreb 1967—68, str. 45.